

Ünnepi ülészak a kommunista mozgalom megalakulásának 50. évfordulójára

A MSzMP Párttörténeti Intézetében a kommunista mozgalom 50. évfordulójára rendezett ülészak tudományos és politikai értelemben is kimagaslott a hasonló tárgyú ünnepi megemlékezések közül. A három referátumot és 18 korreferátumot tartalmazó vitaülés az alkotó eszmecserekkal és a magyarországi marxizmus sok fontos, időtálló, azóta elfelejtett gondolatának életrekelésével a kommunista mozgalom legszebb hagyományait elevenítette fel. Az előadások szintétizáló igénnyel készültek. Ezt bizonyítja, hogy a munkásmozgalomtörténeti kutatás — a tények regisztrálását, majd az ismeretek hiányából és vélt politikai érdekből ötvöződött szemiatizmust meghaladva — *ma* fejlődésének új szakaszába lépett. A tudományos vitaülés témaválasztásánál fogva is a múltnak adta át a forradalmi munkásmozgalom fogalmának a kommunista pártra való leszűkítését, mint ahogy messze meghaladta a párt történetének csupán szervezeti, a pártmozgalom fejlődésére szorítókozó felfogását.

Kétségtől a munkásmozgalom nagy *politikai* jelentőségét húzta alá annak hangsúlyozása, hogy a párt a fizikai terror, adminisztratív megtorlás közepette, az ellenséges ideológia nyomása alatt, a bonyolult helyzettel járó nehézségek ellenére is kidolgozott, tudományosan alátámasztott stratégiával rendelkezett. A vitaülés azonban a korszak *reális* ábrázolásához vitt közelebb bennünket azzal, hogy megmutatta, a stratégia rendíthetetlen és elvont elveit a gyakorlati politika részeredményei miként korrigálták és itatták át élettel. Ha mint szervezetnek, magának a pártnak a fogalmát a szokványosnál szélesebb értelemben, a magyar történelem termékeként, élő organizmusként fogjuk fel, amely a munkásmozgalom különböző osztagaival kölcsönhatásban fejlődött, még fokozottabban érvényes a kölcsönhatás arra a folyamatra, amelynek során a mozgalomból országos politikai tényező lett. Ellentétben egy régi felfogással, amely a progresszió mércéjéül a kommunista párt korabeli álláspontjának maradéktalan igenlését tette, jelen ülészak a szövetségesek és potenciális szövetségesek helyzetében végbemenő változásokat is vizsgálódásának körébe vonta.

E rövid felsorolás érzékelteti, mennyire szerteágazó kérdéseket érintettek a viták. Mi ezúttal a — megítélésünk szerint — újszerűen megfogalmazott kérdésfeltevésekre hívjuk fel a figyelmet. A gazdag tárgykörből csupán azoknak a problémáknak érintőleges jelzésére szorítkozunk, amelyek a kommunista mozgalom és a magyar progresszió kapcsolatáról vallanak, s a magyarországi marxizmus érlelődését és alkotó alkalmazásának útjait világítják meg.

„A KMP létrejöttének történelmi körülményei” címmel *Milei György* tartott referátumot. A szerző bemutatta azokat az objektív feltételeket, amelyek a még megoldatlan polgári demokratikus átalakulás befejezésének és a már égetően sürgőssé vált szocialista forradalom kibontakozásának egységes, kor-

szerű, azaz forradalmi megoldására képes politikai erő létrejöttét mintegy objektíve elkerülhetetlenné tették. Vázolta az 1917—18-as évek társadalmi ellentmondásainak kiéleződését és a szocialista párt felkészületlenségét, a forradalmi erjedést és az új politikai szervezetek megalkotásának az igényét.

A kommunista párt létrejöttét előkészítő szubjektív elemek is a magyar politikai életben gyökereznek. A referátum nagy érdeme annak hangsúlyozása, hogy a kommunista pártot alkotó csoportok nem spontán és nem a XX. század első évtizedének legbaloldalibb pártján, a SzDP-on kívül és nem is az országhatáron kívül, attól függetlenül, az oroszországi bolsevizmus valamiféle függvényeként jöttek létre. A harci eszközöket és formákat is nagyrészt hazai tapasztalatok, az antimilitarista mozgalom, az érdekvédelmi harcok és sztrájkok teremtették meg. A szociáldemokrata aktivisták tehát nem a szociáldemokrácia ellenére, hanem azon belül, nem a polgári radikálisok ellenére, hanem a legjobbak a polgári radikalizmust szocialista radikalizmussá érlelve, jutottak el az 1918-as kongresszuson kimondott következtetéshez: „ki kell bontakoztatni a proletariátus vezette polgári demokratikus forradalom eredményeként létrejövő munkás-paraszt demokratikus hatalom” körvonalait.

A már akkor nagynevű humanista értelmiségiek, köztük pl. Balázs Béla, Lukács György és Varga Jenő a monarchia tagadásától eljutottak a köztársaság programjáig. Rövid idő alatt, de komoly vajudáson mentek át, míg elfogadták, hogy a proletariátusnak is alkalmaznia kell osztályharcában az erőszakot, az elnyomást.

Ennek a rétegnek útjáról szólt *K. Nagy Magda* „A KMP irodalom- és művészetpolitikájának kialakulásához” adalékként készült korreferátumában. A KP megalakításáig eljutó, azelőtt idealista tanokon nevelődött, a szocializmust csak elvont etikai fogalomként elfogadó ideológusok alapélménye a konzervativizmussal való szakítás szükségességének felismerése és a munkásosztály tömegével való együttthaladás volt. Példaként felidézi Lukács György útját, aki az osztályharc felgyorsulásakor úgy vélekedett, hogy a bolsevizmus — bár kísérleti stádiumban van — végül etikailag is az egyetlen kiútnak tekinthető.

Amikor a kommunista mozgalomban a magyarországi radikális szervezetek és eszmék közvetlen, egyenes jogutódját, meghaladóját üdvözli a magyar párttörténetírás, természetesnek tűnik, hogy ez áramlatok korabeli képviselőit is elfogadjuk elődeinknek, mégpedig nem az általuk megtett út ellenére, hanem azzal együtt. Hosszabb idő óta folyó kutatások eredményei kaptak fórumot az elődök legnagyobbikának, Szabó Ervinnek méltatásával, aki a polgári demokratikus átalakulás elégtelenségét jelző kritikai eszméivel és munkástömegmozgalmat szervező mozgalmi tevékenységével egész forradalmár generációt nevelt fel.

A referátum összegezte, hogy „a hazai baloldaliak egyes jelszavakban, bírálatokban már érintették nemcsak a taktika, de a követendő stratégia kérdéseit is. Ezek összessége, anélkül, hogy átfogó javaslatot alkotott volna, lényegében már megkérdőjelezte az *MSzDP* egész taktikáját.”

Csökkenheti-e a hazai baloldal érdemeinek reális szemlélete a Szovjetunióban kommunistává lett hazatérők érdemeit? Nem, mivel a bolsevik tapasztalatok is azt erősítették, hogy az itthoniak helyes utat választottak; a volt hadifoglyok a már megérlelt talajon fejlesztették tovább a szociáldemokratizmus kritikáját és a bolsevizmus taktikáját. A nézetek és gyakorlat összességét *rendszerre* fejlesztették, s „meggyorsították egy már kialakuló, erősen előrehaladott folyamat logikus kiteljesedését”.

*

A kommunizmus, mint internacionalista eszme és a világpárt része, nemzetközi mozgalom volt. Egyszersmind *nemzeti mozgalommá* tette az, hogy a magyar politikai közgondolkodásból nőtt ki s hogy 1919-ben a nép többségét képviselő új, nemzeti állam alapításával lépett a KMP a magyar történelembe.

Az ellenforradalom győzelme a KMP számára majdnem minden vonatkozásban teljesen új helyzetet teremtett. 1918–19-nél összehasonlíthatatlanul nehezebb feltételek között kezdett harcot a párt azért, hogy a magyar közéletben újra *tényleges politikai szerepet* vívjon ki. Szabó Ágnes referátuma, amely a „KMP történetének néhány kérdése” szerény címet viseli, azokat a megváltozott nemzetközi és hazai erőviszonyokat, szervezeti, mozgalmi körülményeket, a nemzetközi kommunista mozgalomban a kapitalista stabilizáció, majd a fasizmus uralomra kerülése idején végbemenő taktikai vitákat elemzi, amelyek meghatározták a magyar munkásmozgalom, benne a párt helyzetét és befolyásolták értékítéleteit.

A párt helyzete rendkívül ellentmondásos volt. Európa még reményteljes forradalmi mozgalmakkal volt teli, de Magyarországon ellenforradalmi diktatúra tombolt; a Kommunista Internacionálé a szociáldemokrata párttól való elhatárolódás jegyében a szovjet hatalom stratégiai célkitűzését ajánlotta az alakuló kommunista pártok programjául, Magyarországon pedig, ahol a forradalmi harc egyszer már legmagasabb fokát, a proletárállamot elérte, 1920 után a közvetlen cél nem lehetett több a demokratikus jogok kivívásánál. Az új típusú pártokról folytatott vitában az önálló kommunista párt hiányának káros következményeire éppen a magyarországi tapasztalat volt a kirívó példa, Magyarországon viszont a párt létének egyetlen lehetséges módja a szociáldemokrata pártban és a reformista szakszervezetekben, az azok balatolásáért végzett tevékenység volt. A magyar társadalom marxista elemzésének kimunkálása, reális stratégiai vonal meghatározása a legszélesebb körű demokratikus pártvitát igényelte volna, a párt léte azonban egyenesen megkövetelte a centralizmust és kizárta a demokráziát. S amikor Európa országaiban a nácizmus uralomrajutása következtében az antifasizista harc a nemzeti függetlenség megvédéséért folytatott küzdelemmel párosult, Magyarországon a nemzeti aspirációk központjában az országot a náci államnak alárendelő területi revízió követelése állt.

Szabó Ágnes azt érzékelteti, hogy a bonyolult feltételek közepette milyen fejlődési fokozatokon át jutott el a párt a magyarországi társadalmi és politikai viszonyok reális szemléletéhez. A Horthy-rendszer első szakaszát a KMP „bonapartista diktatúra”-nak minősítette, amelyet az államhatalom növekvő önállósága és a kispolgárság politikai súlyának fokozódása jellemezett. Az ideológusok a rezsím bázisát a dszentri-katonatiszti, hivatalnoki és városi kispolgári rétegekben látták. Az elemzés nem volt pontos, mert némileg lebecsülte a középrétegek körében jelentkező nagybirtok- és nagytőkeellenes jelenségeket. Mégis, a korszaknak azt a főproblémáját fejezte ki, hogy bár a középrétegeket objektív érdekeik szembeállítják az uralkodó osztállyal, a forradalomtól való szubjektív félelmük a demokráciával állítja őket szembe.

A helyzetelemzés nyomán a következtetés is felemás volt: a KMP helyesen vállalta azt a történelmi kötelezettséget, hogy a demokratikus jogok kivívásának élére álljon. Ugyanakkor a Horthy-rendszer megdöntését csakis a proletárforradalom és diktatúra keretében, az „osztály—osztály ellen” jelszavával kifejezett harc jegyében vélte kivívhatónak. A második Tanácsköztársaság jelszavának egyébként joggal bíralt fenntartását Szabó Ágnes érdekesen indokolta. Emlékeztetett rá, hogy a harcokra vállalkozó forradalmi érzésű törzsgárdát csak

egyértelmű harci cél mozgósíthatta. A jelszóban az eszme megnyilvánulását látták, feladása viszont az ellenforradalom rágalomözönében a szocializmus gondolatának okozott volna kárt. Mindemellett a jelszó fenntartásában kétségtelenül közrejátszott a nemzetközi forradalom kilátásainak túlértékelése és a világforradalomnak a Kommunista Internacionáléban meggyökeresedett koncepciója is. A morális, eszmei okon kívül még az is gátolta új stratégia kidolgozását, hogy a kommunista pártnak nem voltak olyan hagyományai, amelyek a demokratikus diktatúráért folyó harcot segítették volna.

Az 1936—37-es nagy változás bizonyos fokig a pártalakulást hozó 1918-ashoz hasonlított, amikor is külső impulzusok megerősítették, felgyorsították a politikai irányvonal itthon végbemenő felülvizsgálatát.

A demokratikus átalakulás stratégiájának kimunkálása nem az elmélet szférájában, hanem a párt gyakorlatában kezdődött.

Képes volt-e megújulásra maga a párt? Erre kereste a választ *Borsányi György* („A magyar kommunista mozgalom szociális összetételének kérdéséhez a két világháború közötti években”), aki a rendőrségi „fekete könyv” adatai alapján reprezentatív statisztikát állított össze a párt összetételéről. Jóllehet többen vitatták, levonhatók-e messzemenő következtetések az esetleges statisztikából, s magunk is azon a véleményen vagyunk, hogy a szociális összetétel automatikusan és közvetlenül nem befolyásolhatja a párt politikai profilját, tény, hogy a pártnak, mint élő organizmusnak fejlődésében mégis érvényesült a politikai és szociális elemek kölcsönhatása.

Ebben az értelemben figyelemreméltó *Horváth Zoltánné*: „A KMP tömegmunkájának, a legális és az illegális munka kombinálásának néhány kérdése a Horthy-fasizmus idején” korreferátuma, amely a párt szervezeti helyzetét olyképpen ismertette és periodizálta, hogy abból a politikai koncepció kialakítására következtetéseket vonhatunk le. Ő az első foknak a szakszervezetben folytatott illegális tevékenységet, azt követő lépésnek a legális és illegális munka ötvözetének magasabb fokát, a legális forradalmi munkaspárt, a MSZMP megteremtését jelölte meg.

A negyvenes évek politikai válsága kedvezett a parasztság általános demokratikus mozgalmának. Az ellenállás antifasiszta jellege a náciatsatlós nagybirtok egyeduralmának megtörését segítette elő, a nemzeti összefogás politikája pedig a reformok útján történő végrehajtást követelte meg. Ebben a helyzetben felismerte a kommunista párt, hogy a pártok szövetségére is szükség van, hiszen ez új, kedvező feltételeket teremthet az agrárátalakulás számára, olyanokat, amelyek között a paraszti demokratizmus hagyományainak hiányát pótolni lehet.

Kérdés, hogy a kommunista mozgalom talál-e olyan partnereket, akik képesek a progresszió előtt álló feladatok megértésére és alkalmasak azok megvalósítására, szembeszegülve a kormányzat demagógiájával és túllépve saját forradalom- és kommunistaellenes előítéleteiken. Szerencsés témaválasztás volt *Lengyel Klárának*, aki fontos problémát, a „népiesek”-nek a kommunista párthoz fűződő kapcsolatát, illetve a népieseknek a korabeli kommunista álláspontokra való reagálását idézte fel érdekesen dokumentálva.

Abban az időben, amikor a KP az agrárforradalom célját tűzte maga elé, elszigetelve magát a paraszti indítású demokratikus értelmiségiektől, a népiesek — szintén egyedül és szövetségesek nélkül — feladatukat abban látták, hogy ismereteket közöljenek a magyar faluról. Vitáikkal olyan érdeklődést váltottak ki, hogy a baloldaltól a jobbíg, minden irányzat felfigyelt rájuk. A baloldal — várható szövetségeseket keresett bennük, a jobboldal — saját szekerébe

akarta fogni a népszerű falukutatókat. A kezdeti szakaszban az irányzat fejlődése nem jutott el a politikai mozgalom szervezéséig. A KP és a népies mozgalom kapcsolatának második szakasza már a különböző értelmiségi területek és mozgalmak (mint Barta Miklós társaság, Ifjúsági Parlament, Wesselényi Reform Klub) útkeresésének időszaka, amikor is a kommunista eszmék hatására érlelődött a balratolódás. A kormány a kezdődő eszmei szövetséget politikai eszközökkel verte szét. A következő időszakban pedig, a Márciusi Front és a kommunista mozgalom viszonylag nyílt politikai együttműködésének megakadályozására, a kezdődő tömegmozgalmak elfojtására gátlástalanul adminisztratív eszközökhöz folyamodott. Még az 1938 után bekövetkező éles polarizáció után is (vagy éppen azért) a népies baloldal kitartott e szövetség mellett, sőt előrelépett, a magyar falu társadalmi politikai programját továbbfejlesztette.

Szakács Kálmán („A KMP agrárpolitikája 1920—1944”) meggyőző fejtegetéseivel összevetve, felmerül a kérdés, jogos-e Lengyel Klára szemrehányása azért, hogy a népies mozgalom a 20-as évek végén nem állt össze, csak „időnként” politikai szervezetbe, és hogy „túlértékelte saját jelentőségét”? Indokolt és célszerű-e a Márciusi Frontban tömörült népi frók ellen indított per kapcsán, majd a 40-es években nagyobb nyíltságot, forradalmi platform meghirdetését követelni tőlük?

Úgy tűnik, a szemrehányások nem jogosak. A nemzeti kérdés sajátos nacionalista kezelésén kívül (pánszláv és pángermán veszélyre hivatkozó harmadik út, dunavölgyi együttműködés magyar szupremáciával) a népiesek útjára, a sok megtorpanás ellenére is, az előrehaladás a jellemző. Aligha lehet túlértékelni azt az erőfeszítést, amelyet az uralkodó ideológiától való elszakadás, a társadalmi valóság feltárása érdekében tettek, és a politikai döntést, amelynek révén eljutottak a munkás-paraszt szövetség gondolatáig.

A forradalmi baloldallal kötött szövetség szempontjából nem az a döntő, hogy az egyik szárny jobbra ment, hanem az, hogy a differenciálódás következtében a radikális balszárny a szervezeti kapcsolatokhoz is eljutott. A népieseket nem bírálhatjuk azért, mert nem álltak a kommunista párt platformján, mint ahogy a korabeli kommunista sajtó sem kérte azt tőlük. A KP álláspontjával való azonosulást azért nem követelhetjük, mert az meghaladta volna saját mozgalmuk lehetőségeit, de azért sem, mert a KP-nak a társadalmi átalakulás, a földkérdés megoldásáról és szövetségi politikáról éppen ekkor, a népiesekkel kölcsönhatásban alakult ki új álláspontja.

Érdeklődéssel fordult a KP a polgári-kispolgári pártok felé is, tudva, hogy szövetségeseiket csak az ellenforradalmat bírálók táborában kereshet. *L. Nagy Zsuzsa* „Az 1918—1919-es forradalmak hatása a liberális ellenzéki pártokra” című referátuma a polgári ellenzéknek azt a kettős arculatát rajzolja meg, amelyet egyrészt a 18—19-es forradalmak nagy élményei és a vereség hatása, másrészt a rendszer iránti lojalitás jellemzett. Az 1918 előtti és utáni liberális ellenzék folytonossága megszakadt azzal, hogy a forradalmak bukása elsöpörte a polgári demokrácia híveit tömörítő pártokat, a válságot az emigráció még személyi veszteséggel is tetézte.

Az 1920 utáni liberális ellenzék, az 1918-előtti kormányzattal szembenálló radikálisokhoz képest, jobbra került. Elfogadta az ellenforradalmi rendszert, de liberalizálására törekedett. Még a polgári érdekekért sem alkalmazott radikális eszközöket. Magatartásának negatív vonásai visszavezethetők a megriadásra, amelyet a kormányzat állandó fenyegetései váltottak ki. De oka volt a félelem is a proletariátus „békés”, alkotmányos felülkerekedésétől.

A KMP megítélése szerint a liberálisok náciellenessége volt az a pozitív mag, amelyre az együttműködés épülhetett. Milyen kilátásai lehettek az együttműködésnek? Elég rugalmas volt-e a kommunista párt? Volt-e készség a liberális pártokban a közeledés elfogadására? Ezekre a kérdésekre — noha L. Nagy Zsuzsa korreferátuma vitára serkentett volna — nem kaptunk választ.

A polgári ellenzék és a forradalmi munkásmozgalom közé hosszú ideig áthatolhatatlan falat vont a nacionalizmus. A Kommunista Internacionálé és a kommunista párt az antifasiszta egységfront kapesán jutott el a felismeréshez, hogy a nemzeti keretek, hagyományok, sajátos nemzeti törekvések sok tekintetben meghatározzák a társadalom átalakításáért vívott harc ütemét, formáját és szövetségi politikáját.

Pintér István „A KMP népfrentpolitikája és a nemzeti kérdés” c. korreferátuma azt a folyamatot vázolta, amelynek során az osztályharcnak ezek, a nemzetköziséget és nemzeti érdeket, az osztályharcot és az osztályszövetséget egyszerre erősítő vonásai kerültek előtérbe. Bekövetkezett a történelemben ritkán előforduló helyzet, hogy a különböző társadalmi osztályok és rétegek többségének érdekei egy fő kérdésben találkoznak. A fasiszmus elleni harc olyan alapkérdés volt, amelynek minden más kérdést alá lehetett és alá kellett rendelni.

A magyar történelem szerencsétlensége volt, hogy a polgári-kispolgári pártok nem ismerték fel ezt a — *Pintér* szavaival szólva — „történelemben ritkán előforduló helyzetet”. Annál nagyobb elismeréssel adózhatunk a kommunista pártnak, amely a nemzeti haladó erők összefogásával és javaslataival a legtöbbet tette a dunavölgyi rendezés érdekében. *Csatári Dániel* korreferátuma („Osztályharc és nemzeti kérdés”) nagy hozzáértéssel elevenítette fel a KP akkori állásfoglalásait. A KP figyelmeztető szóval fordult mindazokhoz, akik alávetették magukat annak a sovinizmusnak, amelynek segítségével a kormány szétverte a nemzeti haladó erők összefogását szolgáló felvidéki és erdélyi mozgalmakat. „Magyar revíziót remélni a Hitlerrel vívott közös háborútól . . . naiv ábránd, vagy tudatos nemzetecsalás. A trianoni békét lehet úgy is revidálni, hogy ráadásul elvessz az is, ami Trianonban megmaradt: Magyarország függetlensége.”

A nemzeti egyetértés ápolására szervezett mozgalmak szétverése, a német hadicélok érdekében született bécsi döntések kölcsönös sérelmek táptalajává lettek. A „nacionalizmus párbeszéde” valóban csak szenvedést hozott.

Ha nem is ért el sikert a párt, mégis ébrentartotta a nemzeti és társadalmi érdek azonosságának gondolatát, a nemzetközi munkásmozgalom és a népek nemzeti felszabadításának megbonthatatlan egységét, a valódi nemzeti érdekek tiszteletét. *Csatári* a szekció ülés valamennyi résztvevőjének nevében a „nemzeti kizárólagosságot megszüntető utókornak az elismerését” tolmácsolta azoknak, „akik át merték lépni az akkori korszak nemzeti egyeduralmat hirdető hivatalos ideológiáját”.

*

Örömmel tapasztaltuk, hogy a *népi demokratikus korszak problémái* nagy érdeklődést váltottak ki az ülészakon. Részletes beszámolót érdemelnének mind a referátumok, mind a korreferátumok és hozzászólások. Mivel azonban nagyrészüket a szerzők különböző megjelent, vagy nyomdában levő írása amúgyis tartalmazza, ehelyütt csak az elmélet-történeti szempontból újszerű megállapítások, vagy a régebbi keletű, de nyílt vitában most megformulázott véleménykülönbségek, továbbá a kifejezetten új kutatásokat tartalmazó felszólalások ismertetésére vállalkozhatunk.

Szabó Bálint „A szocialista átalakulás népi demokratikus útja és a párt politikai irányvonalának főbb kérdései a felszabadulás után” c. referátumának már kérdésfeltevése is izgalmasnak mondható. Célja a fejlődés objektív követelményeinek és az azokra adott szubjektív válaszoknak az összevetése volt a népi demokrácia történetének mindkét szakaszában. A népi demokratikus forradalom korszakát (1944—1948) a korábban kidolgozott stratégiai vonal realizálása és túlhaladása korszakának tekinthetjük, amelyben a főkérdések: a demokratikus átalakulás, a gazdasági újjáépítés, a munkáshegemonia kivívása és továbbfejlesztése egymással kölcsönhatásban voltak. Ezeket helyezte előtérbe az ország objektív helyzete, a párt számára ezek voltak azok a politikailag, társadalmilag központi problémák, amelyeknek megoldása a szocialista forradalom kivívását eredményezhette. Az államhatalom osztálytartalmának demokratizálás útján történt átalakítása, az újjáépítés szükségleteiből kiinduló tőkekorlátozás és a tulajdonviszonyoknak fokozatos átalakítása objektíve, a munkáspártok hegemoniája és a kommunisták kezdeményezése szubjektíve, megteremtették a szocialista forradalom győzelmének feltételeit. A társadalmi-állami élet átalakítása, gazdasági építés és munkáshegemonia — ezek voltak és maradtak 1948 után továbbra is a főfeladatok, amelyeknek helyes megoldása újabb nagy társadalmi lendítőerővé válhatott.

Kérdése indokolt: az antifasiszta harcból kinőtt stratégiai vonal időtállóan, illetve továbbfejleszhetőnek bizonyult-e a harc második, 1948-cal kezdődő szakaszában, vagy elkerülhetetlen volt a harc első szakaszának győzelmes befejezése után a győzelmet elősegítő koncepció megváltoztatása? Érdeme Szabónak, hogy értékesítve a múlt évek kutatásait, figyelmet fordít az 1948 után felülkerekedett szektás irányzat elméleti és történeti előzményeinek feltárására. Szakít a párttörténetben korábban otthonos felfogással, amely szerint a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusától az antifasiszta fronton keresztül a népi demokratikus forradalom és szocialista építés idejéig folytatódó, egyenesvonalú fejlődés ment végbe, amelyet aztán ismert nemzetközi és munkásmozgalmi tényezők következtében más, szektás irányvonal váltott fel. Ezen a történelmi állásponton komoly rést ütött a MSzMP KB-nak 1962. évi, a személyi kultusról hozott határozata, amely ráirányította a figyelmet az 1948 után felülkerekedett irányvonal elméleti és személyi előzményeire. Nem térünk ki ezúttal ezekre a történeti előzményekre, sem a nemzetközi vonatkozásokra. De figyelmet érdemel a szektás fordulat egyik fontos elméleti momentuma: a második Tanácsköztársaság, illetve a szovjet rendszer jelszavának már több oldalról elemzett és bírált fenntartása. A jelszó nemcsak a proletárdiktatúra gondolatához való ragaszkodás pozitívumát, hanem azt a negatívumot is tartalmazta, hogy a szovjeteket a szocializmusnak nemcsak első, hanem egyetlen formájának tekinti a párt. Az antifasiszta mozgalom nagy élménye nem jutott el az általánosítás színvonalára, ezért az antifasiszta mozgalmat és a belőle kifejlődött hatalmat nem *egy* folyamat két fázisának, hanem egymástól minőségileg különböző két szakasznak kezelte. Ebből következett, hogy 1944—48 csak átmenet lehetett, amelynek befejezése után a „klasszikus formához” *tért vissza* a pártvezetőség. Rákosi a proletárdiktatúrát azonosította a szovjetrendszerrel. Ezért az átmenet idején tagadta a proletárdiktatúra szükségességét, a szocializmus győzelme idején viszont a proletárdiktatúrának szovjet formáját sürgette, sőt formailag is teljes azonosságot követelt.

Még nagyobb eredményeket hozott volna a vitaülés, ha a referátum kitűzött céljához következetesebb lett volna. Kutatási eredmények bemutatása, nem pedig

— helyenként — a megtörténtek igazolására törekedett volna. Így pl. amennyire egyetértünk vele, hogy a nagyhatalmak politikája döntően befolyásolta a magyar belpolitikát és a távlati koncepció kialakítását, annyira óvunk attól, hogy a szektás irányvonal felülkerekedését a nagyhatalmak együttműködésében bekövetkezett változással igazoljuk. Ez a felfogás nem mondja ki, de feltételezi, hogy az 50-es években bekövetkezett helyzetre más kommunista válasz nem adódhatott.

Hasonlóan foglal állást a szerző az 1953-as határozattal kapcsolatban is. Amennyire helyesen mutat rá, hogy a párt maga volt az, amely a szocialista építés addig követett gyakorlatának felülvizsgálatát kezdeményezte, annyira elhamarkodott megítélés az, hogy a határozat kielégítő — a helyzet komolyságának megfelelően mélyenszántó, az összefüggéseket feltáró — lett volna.

Az 1953-as határozatnak nem annyira tartalma, mint inkább *ténye* volt óriási horderejű. A határozat nem ment túl azon, hogy rámutatott a káros jelenségekre az iparosítás, a mezőgazdaságfejlesztés és a proletárdiktatúra gyakorlatában, valamint a párt vezető szerepének értelmezésében. De azáltal, hogy változásokat hozott, a kezdeményezést béklyózó feszültséget feloldotta, hatalmas erőket szabadított fel. Lehetőséget teremtett új gyakorlat és elemzés számára, de az önismeret hiánya — mint a történelem bizonyítja — a szektás irányzat újra-felelevenedése és időnkénti eluralkodása előtt sem zárta el az utat. Ha általában — helyesen — a szektárianizmus és revizionizmus egymást tápláló kölcsönös viszonyára utalunk az 1953—56 közötti években, nem kerülhetjük meg a magában a határozatban, tehát az indulásban rejlő fogyatékoságokat sem.

Módszertani szempontból hasonló kritikai reflexiókat vált ki az új gazdasági mechanizmus bevezetésének történeti előzményeit tárgyaló néhány mondat. A magunk részéről történetietlennek tartjuk azt a nézőpontot, amely a politika elsődlegességét és az elsődlegességnek az 1957—60-as években elhatározó jelentőségét lekicsinyli. Vannak közírók, akik az új mechanizmus bevezetését csupán gazdasági szükségszerűsége, az objektív helyzet érettségére alapozva 1957—58-ban követelték volna, figyelmen kívül hagyva, vagy lebecsülve a gazdasági mechanizmus átszervezésének döntő, szubjektív társadalmi-politikai feltételeit. Óvunk azonban a referátumban jelentkező felfogástól is, amely teljes egészében igazolja a bevezetés időpontjának megválasztását. Igaz, hogy „az új gazdasági mechanizmus nem a korábbi koncepció tagadása”. De hozzá kell tennünk: nem is egyenes folytatása.

Őszinte igyekvés érződik a referátumból, hogy elkerülje a sémákat vagy agitációs érveket. Egyetértünk Szabó Bálint igényével, amely szerint „a marxista történetírás nem vállalkozhat csupán a tények objektivista, közönyös regisztrálására. Többek közt feladata azoknak a folyamatoknak a tisztázása, amelyek nem mentek végbe, a valóságban végbemehettek volna.” Valóban, ez az egyetlen mód arra, hogy a különböző tendenciák jelenlétét, kölcsönhatását kimutathassuk. Egyetértünk a szerző figyelmeztetésével is, hogy „a törekvés csak akkor eredményes, ha a kutatás a történelmi valóság talaján marad”. Ennek szem előtt tartása eredményezte az alább ismertetett vitát is, amely a korreferátumok után a szekcioulás résztvevői között kibontakozott.

Két fordulat volt-e? A negatív tendenciáktól mentes *első*, amely az antifasiszta küzdelem konzekvenciáit következetesen végrehajtotta, meggyorsította és betetőzte a szocialista forradalomért vívott harcot, és az ettől elválo második, amely az előző szakaszban kialakult stratégiai vonalon erőszakos változást eszközölt? Ez utóbbi fordulat a referátum szerint „a párt politikájában

nem előbb és nem később következett be, mint 1948 végén, 1949 elején”. A szekció munkaértekezletén a korreferátumokban és a hozzászólásokban felsorakoztatott gazdag adatok alapján vita keletkezett a fent jelzett felfogásról.

Több hozzászóló boncolta, milyen mértékű összefüggés áll fenn a nemzetközi helyzet alakulása és a belpolitikai fejlemények között. Lehet-e a népi demokratikus forradalom kibontakozását, eredményeit, a stratégiai irányvételt és a pártközi viszonyok alakulását 1944 és 1947 között (mikor az ország hadszíntér volt, illetve megszállási státusz alatt állt) túlnyomórészt a belső viszonyokból levezetni? És fordítva: indokolt-e az állami, politikai, gazdasági életben végrehajtott szektás intézkedések és vonalvezetés közvetett és közvetlen okát a nemzetközi politika alakulásában keresni, arra visszavezetni? (Akkor, amikor az ország alapján egységes társadalmi viszonyokkal, nemzeti önállósággal és a gazdasági helyreállítás, meg az egységes tulajdonviszonyok eredményeképpen bizonyos gazdasági stabilitással rendelkezett.) Volt-e a megvalósulttól eltérő koncepció realizálására lehetőség, vagy a történelem csak egyetlen alternatívát tárt a MDP elé?

A kérdések megválaszolásához értékes adalékkal szolgáltak az ülészak korreferátumai. *Blaskovits János* „A MKP III. kongresszusának ideológiai jelentőségéről” tartott korreferátumában elsősorban azokat az elméleti eredményeket méltatta, amelyeket a népi demokratikus átalakulás és a szocialista átalakuláshoz vezető közös út koncepciójának kidolgozásában, a forradalom menetének gyakorlati meghatározásában értek. A III. kongresszus továbbfejlesztette az 1936-os éveken már megkezdett vitát az új demokratikus állam-hatalom jellegéről és annak szocialista elemeiről. Meglátta az új népi demokratikus hatalomban az osztályszövetség új formáját, az 1919-esnél szélesebb kiterjedését, benne olyan erőt üdvözölt, amely maga is hat a társadalomra és gazdaságra a szocialista forradalom kibontakoztatása érdekében.

A népi demokratikus országok kommunista pártjainak ez időbeli kongresszusai, a marxista államelméletet továbbfejlesztve, saját korábbi forradalom-elméletüknek és az adott országok történelmi hagyományából adódó formáknak a szintézisét teremtették meg. Az európai kommunista pártok az államhatalom demokratikus úton történő megragadásának programját, a szocialista forradalom új alternatíváját tárták fel, amely a többpártrendszer és a demokrácia régi formájának fenntartásával megkönnyítheti az átmenetet. Mindebből világosan következik, hogy *volt* alternatíva (sőt részben meg is valósult), amely eltért az 1948 után felrajzolttól. Logikusabb, egyszerűbb lett volna tehát 1948 után a körvonalaiiban már kialakultat, mint a vélt klasszikust folytatni.

A reális helyzetelemzéshez hozzájárult az imperialista államok kelet-európai céljainak felismerése. *Ságvári Ágnesnek* „A kül- és belpolitika kölcsönhatása 1944—47-ben” c. korreferátuma azzal foglalkozott, hogy a nemzetközi tárgyalások menete, az ott kötött megállapodások, a kelet-európai államok növekvő összetartozása és a nyugati blokk összekovácsolódása miként tükröződtek a belső osztályok, pártok, politikai csoportok fellépéseiben. Utalt rá, hogy az amerikai politikában a II. világháború idején alakult ki komoly érdeklődés Kelet-Európa iránt. Politikusait az USA helyzete, nemzetközi kötelezettségei és az itteni viszonyok megismerése arra az elhatározásra készítették, hogy a demokratikus erőket támogassák. Az 1947. évi éles polarizációban a demokraták maguk is válaszút elé kerültek, egyik részük a 45-ös alapon szervezett új ellenforradalmiság, másik részük a szocializmus támogatójává vált. Hogy ezek a változások mely kérdésekben követeltek irányváltást és mely területeken éppen

az 1944—47-es szövetségi politika lett volna az imperialista támadás kivédésére a legalkalmasabb, erről a korreferátumban nem, de a vita során szó esett.

Adtak-e választ az antifasiszta harcban keletkezett hagyományok, a népi demokratikus gyakorlat a szocialista építés idejének ideológiai és politikai kérdéseire? Ez volt Kiss György „A Magyar Szocialista Munkáspárt nemzetkonceptiójának helyes értelmezéséről” elhangzott korreferátuma egyik részének és Simon Péter „A magyar mezőgazdaság szocialista átszervezésének történelmi útja”-ról szóló referátumának mondanivalója. A kommunisták és a szociáldemokraták kapcsolatáról több tanulmány jelent meg. A szerző ezek ténybeli megállapításait nem ismételte. De hangsúlyozta az önálló állásfoglalás szükségességét, mikor arra hivatkozott: „az SzDP ideológiai bírálatának helyét vádaskodás foglalta el. Tisztességes csak az, aki maradéktalanul mindig és mindenben elfogadta a kommunista véleményt. Ezt az álláspontot sem a történeti előzmények nem indokolták, sem pedig a kommunista álláspont.” Óvott a példák misztifikálásától, a rossz párhuzam felállításától, különösen a magyarországi szociáldemokrácia megítélésének ügyében. „Az SzKP nem adhatott választ a magyar kérdésekre, mivel 1917-ben a proletárforradalom a mensevikek ellenére győzött... 1948-ban Magyarországon egyesült a két munkáspárt.” Kiss György kérdéseit még nem a megoldás, de mindenesetre a további kutatás igényével vetette fel. Tisztázni kell, miért nem történt meg a szociáldemokrata ideológia tényleges bírálata. Hogyan befolyásolta ez a körülmény az egyesült párt ideológiai munkásságát? Az éles belső harcok idején nem folyt harc a tisztázásért, mert a baloldal akkor a pártegység érdekében lemondott a jobboldal éles bírálatáról. Nem folyt harc a szakításkor sem. Akkor a szervezeti tennivalók szorították háttérbe az elvi analízist. Végül is a szakítással megtörténtnek vették a kritikát. Az egyesülés után pedig a vitát a szociáldemokrata múlt érdemeinek elhallgatása, a volt szociáldemokraták félreállítása pótolta. Ez gyakran a meg nem cáfolt érvek és a gyakorlatban le nem járatott nézetek felevenedéséhez, sőt látszólagos igazolásához vezetett.

A történelmi múlt feledése, sőt a népi demokratikus út hagyományainak meg nem értéke volt az agrárpolitikában bekövetkezett negatív fordulatnak is egyik összetevője. A mezőgazdaság szocialista átalakítása előzményeinek újszerű tárgyalását hallhattuk Simon Pétertől.

A hagyományoknak, a nemzeti sajátosságok értésének különösen nagy szerepe van falun a szocialista termelési forma kialakításában. Simon Péter nem törekedett ismétlésekre. Leírás helyett a mezőgazdaság átszervezésének néhány társadalmi vonatkozásáról szólt, mert — mindt mondotta — „a mezőgazdaság szocialista átalakításának fogalmát nem szabad leszűkíteni a puszta átszervezésre”. Az MSzMP politikájának hagyományait kutatva, értékes megállapításhoz jut el, amikor a „horizontális kép mellé állítja a vertikálisat is”: a mezőgazdaság szocialista átalakításának nemcsak folytatása van az átszervezés után, hanem előzménye is volt az átszervezés megkezdése előtt. A hagyományok keresése, feltérképezése és a fentebb vázolt „másik alternatíva” keresése jellemezte Simon Péter felszólalását. Ő az 1948-as áprilisi határozathoz hasonlóan a földművesszövetkezeti mozgalomban látta azt a hagyományos szervezeti formát, amely kezdetben az egymásra utaltság gondolatát ébresztette, a parasztgazdaságot az állami nagyiparral természetesen összekapcsolta, majd a kisgazdák támogatása révén a szövetségi termelés kezdeményezője lett, mégpedig úgy, hogy benne az állami támogatás az állami ellenőrzéssel párosult.

Simon Péter két ellentétes tendenciát állít szembe. Az 1944—47-es években, 1948 elejéig, amikor a későbbinél lényegesen kedvezőlenebb feltételek között is sikerült — széles szövetséget létrehozva a burzsoázia, közte a falusi burzsoázia ellen — politikai harcban győzelmet elérni. „Mi a kulákság elleni osztályharcot, mint politikai harcot, a későbbi hivatalos beállítással ellentétben, nem 1948 után vívtuk meg, hanem döntő mértékben 1946 nyarától 1947 őszéig . . . kiszorítottuk a kormányból, jelentős mértékben a helyi közigazgatásból is.” A következő periódusban, a győzelem után az osztályharc dogmatikus felfogásának nevében a megvert ellenség ellen gazdasági kényszert alkalmaztak. A szocialista offenzíva érdekében az érdekek szembeállítására lett a cél. A vezetés egy rétegre mért csapással és a többi leválasztásával kívánta a szocialista offenzívát előkészíteni. A referátum kimutatta, hogy az új koncepció a hatalom megragadásával függött össze és az ennek megfelelő irányvonal módosítás fokozatosan, de egyre gyorsuló ütemben ment végbe. Tehát nem két külön fordulatról, hanem egy fordulat különböző fokairól beszélhetünk a parasztpolitikában is.

A közgazdasági kérdéseket tárgyaló korreferenseket is, a jelen problémáinak ismertetése mellett, elsősorban az átmenet problematikája foglalkoztatta. Szántó Györgyné témája „A nemzeti jövedelem növekedési dinamikája” volt. Sorra vette a nemzeti jövedelem növekedésének elemeit, s taglalta a termelékenység és a nemzeti jövedelem alakulásának az összefüggéseit. Bieber Ilona „Az iparosítási politika és a magyar ipar szerkezetének átalakulása” c. korreferátumában sok érdekes problémát érintett. Dolgozata legfőbb értéke talán kérdésfeltevéseinek élessége. Feltehetően ezek elvont jellege keltette azt a benyomást a hallgatóságban, hogy mintegy igazolni kívánja a mindenkor megvalósult vonalat. Úgy tűnt, hogy jelentéktelennék, esetleg időszerűtlennek minősítette a „másik alternatívát”, a délkelet-európai hagyományos nacionalizmusnak tudatosan ellenszegülő, 1947-ben a szocializmus adta lehetőségek felismeréséből adódó új gazdasági kezdeményezéseket. Bieber Ilona azt állította, hogy nem két, csakis egy koncepció volt lehetséges. Fejtegetéseiben azonban bizonyos ellentmondás jelentkezett.

Szerinte az iparfejlesztésnek egyedül ez az útja volt járható. Elfogadhatónak, történelmileg indokoltnak tudjuk, hogy Magyarország számára sok ok miatt éveken át az extenzív iparfejlesztés látszott a legcélszerűbbnek. De az az állítás, hogy ezekben a viszonylag elmaradt országokban, struktúrájuknál fogva, az iparosítás követelményeinek eleve csak az extenzív fejlesztés felelt meg, történelmileg nem igazolható, — csak abban az esetben, ha — amint azt a szerző tette — egyedül lehetségesnek az autarchiás fejlődést tekintjük. Ha azonban az 1947-es kísérletet folytatva, az imperializmus ellen tömörülve, a szocialista együttműködés más útjai kerültek volna napirendre, az extenzív fejlesztésnek sok káros következménye elkerülhető lett volna. Vajon az autarchiás iparpolitika „gazdasági szükség” lett volna, — mint Bieber állítja? Semmi esetre sem, mivel más gazdasági terv is volt. Ha viszont *politikai* szükségesség volt, felmerül a kérdés; helyes felismerés sugallta-e? Az a kijelentés, hogy az 50-es évek gazdaságpolitikája a „felszabaduláshoz képest korszerűbb ipart teremtett”, szocialista országban nem lehet történész számára megnyugtató felelet. Az eredményt ahhoz kell mérni, mennyire aknáztuk ki az adott lehetőségeket.

A korreferátum és hozzá csatlakozva Mérei Gyula az integrációnak akár legkezdetlegesebb formáját is csak bizonyos fejlettségi szinten álló, hasonló struktúrájú országok számára tartotta megvalósíthatónak. E feltételezésnek

egyenes következménye az autarchia igazolása. Az 1953-as határozat viszont az autarchiás irányvonal kudarcát ismerte be.

Joggal merül fel a kérdés, mivel mérjük egy irányvonal indokoltságát? A szükségességét hangoztató kijelentéssel vagy az objektív valósággal? A történelem utólag számonkérheti-e a párt elméleti munkájától a valóság reális szemléletét, vagy az ellentmondás *tényének rögzítését* tudjuk-e be érdeméül?

Nincs helyünk a többi, a paraszti pártokkal és az 1960-as évektől a munkásosztály körében folytatott szociológiai vizsgálatokkal foglalkozó hozzászólások teljes ismertetésére. De az 50. évfordulóját ünneplő párt hagyományaihoz és a mai eszmecserék léghőmérsékletéhez méltónak érzem, ha a beszámolót a jelen fejlődésünk kérdéseit érintő vitákról szóló tudósítással zárom.

Egyik póluson állt *Szamel Lajos* és *Vészi Béla* korreferátuma. A két felszólalásban közös, hogy a politikai-állami formákat nem általános elvek szerint, hanem összehasonlító eszközökkel vizsgálták. Kutatták a szocialista építést optimálisan segítő politikai mechanizmust.

A gazdaság és politika viszonyában Vészi is az objektív és szubjektív elem helyét kereste. Nem elégedett meg a gazdaság meghatározó szerepének és a politika viszonylagos önállóságának általános jellemzésével, hanem a kölcsönhatás történetének áttekintésére törekedett. Míg a hatalom meghódításának útján a politikai és gazdasági célok szorosan egymást követve és feltételezve kerültek napirendre, „a hatalom meghódítása után, már a hatalom közvetlen kivívásának időszakában és azután elmaradt a sikeres folytatás”. Így jut el a következtetéshez, hogy az 50-es évek elején „a hibák együtteséről van szó, amelyben egyaránt szerepet játszott a politika elsődlegességének torz, szubjektív értelmezése, s a gazdaság meghatározó szerepének vulgáris, a termelőerők megszervezésére egyszerűsítő felfogása”.

Igazolhatták-e a nemzetközi és belső osztályharc körülményei a hibák egész rendszerét? Vészi ezt vitatja. „Felmerül . . . a kérdés — mondja —, hogy realisabb, tudományosabb megközelítése a gazdasági-politikai viszonyok vizsgálatának megmutatta volna, hogy a gazdaság fejlesztésének irreális célkitűzései nem szolgálhatták még azokat az egyébként önmagukban is vitatható politikai célkitűzéseket, amelyeket szolgálni kívántak általa.” A téves politikai megítélésből származó gazdasági aránytalanság politikai konzekvenciákat vont maga után. Az elemzés nagyon is aktuális mondanivalója az, hogy „a politika elsődlegességének szubjektív felfogása szűk praktícizmusba ment át. Végül is a politika áldozatul esett egy előzetesen nem megfelelően kialakított politika által kezdeményezett gazdaságpolitikának.” Ebből egyesek a gazdasági törvényeknek ösztönös társadalomátalakító hatást tulajdonítanak. Pedig az egész átmenet idején a gazdasági fejlesztés politikai-hatalmi feltételeinek megteremtése a meghatározó, — természetesen ha az a korszerű gazdasági fejlesztés irányába hat. A mai kort az jellemzi, hogy gazdaság és politika kapcsolatában a korábbi társadalmakénál közvetlenebb, erőteljesebb kapcsolat következett be.

A szocialista építés meggyorsulásán munkálkodva, a politika ma mindennek előtt a gazdasági hajtóerők felszabadítását követeli meg. Ilyen értelemben a reform gazdasági indítékai egyben politikaiak is. És fordítva, az irányítási rendszer megváltoztatása *közvetlenül* politikai vonatkozásokat is hord magában. A közeljövőben foglalkozni kell azzal, hogy a gazdasági irányítás reformja hogyan hat ki államhatalmunk egész rendszerére.

Szamel Lajos még élesebben fogalmazott. Állami alaptörvényünk elveit és — államigazgatásunk történelmi kialakulására alapozva — annak gyakorlatát

vetette össze a követelményekkel. A tennivalók meghatározásánál nem „egyrészt-másrészt” bírálatot gyakorolt, hanem elemzést végzett, s ha kellett, hittétellel merevedett gondolatok boncolását is vállalta. Elismerte, hogy a ma is érvényben levő alkotmány a szocialista politika alapelveit volt hivatva jogi formába önteni. De rámutatott azokra az alkotmányban rejlő fogyatékoságokra is, amelyek lehetővé tették bizonyos időszakokban az alapelvek megsértését, illetve amelyek nem vetettek gátat az alkotmány eltorzításának. Az credendó hibák egyikét Szamel az 1936-os szovjet alkotmány „meglehetősen pontos másolásában” jelölte meg, amely nemcsak hogy a mi 49-es társadalmi-politikai viszonyainknak nem felelt meg, de nem valósította meg az „alkotmányosság szempontjából azt a maximumot, amelyet a maga idejében is megvalósíthatott volna”.

A másik — és törvényalkotásunk szempontjából nem kevésbé lényeges — hiba az alkotmány „keretszerűségé”-ben, „deklaratív jellegé”-ben rejlik. A kezdetben rugalmasnak tűnő, valójában ártalmas keretszerűségről kimutatta, hogyan szolgálta a személyi kultuszt és az alkotmánnyal ellentétes intézkedéseket, ugyanakkor, mikor kétségtelenül teret adott annak is, hogy egy sor intézmény túlhaladjon az alkotmány formai keretén.

A tanácsrendszer működésének vizsgálatában az elveket szembesítette azok megfogalmazásával, a megfogalmazást pedig a realizálással. A mechanizmus működésének fékjét abban látta, hogy a tanácsok kezéből a tényleges döntési jog a hierarchikus felépítésű hivatali intézmények, szakigazgatási szervek kezébe került. Sem a jogszabályalkotás ellenőrzésére, sem az állampolgári jogok érvényesítésére ezideig nincs határozott elképzelés.

Szamel a tanácsrendszer hatalmi szervként működésének csakúgy, mint az alkotmány tényleges érvényesülésének biztosítékát az „állampolgári jogok materiális biztosításának megteremtésében”, e jogok érvényesítéséhez szükséges fórumok: pl. az ügyészség hatáskörének kiterjesztésében, valamint a lakosság és tanács jobb kommunikációs kapcsolatának kiépítésében jelölte meg. Amikor a „valóságos tanácsrendszer megteremtéséért”, az állampolgári alapjogok tényleges érvényesítéséért szállt síkra, annak szükségességét hangsúlyozta, hogy az állampolgári jogokkal szemben valóságos kötelezettségek feleljenek meg, a szocialista állami elvek nevében lépett fel. A szocialista állami elvek ui. a burzsoától nem csak osztálytartalmukban különböznek gyökeresen, hanem egyre inkább abban is, hogy az egyik oldalon a *meghirdetett* jogoknak a másik oldalon *vállalt* kötelezettségek, azok elmulasztása esetén repressziók, az elveknek realizálható gyakorlat feleljen meg.

Szamel Lajosnak fejlődő állami életünket is a követelmények szintjéről bíráló fejtegetései sokban különböztek *Szigeti József* előadásának alapgondolatától. A korreferátum tárgya „A marxista—leninista elmélet alkalmazásának tapasztalatai Magyarországon 1956—1968” volt. Szigeti lényegében két szakaszra osztotta a korszakot. Az elsőben a „dezideologizálási tendenciáról” szólt, amikor a szaktudományosságra törekvés a történelmi materializmus elveitől való eltávolodással párosult. A mai periódus jellegzetességének a „szaktudományos és általánosító jelleg szoros kapcsolatbakerülését” jelölte meg, amikor a marxizmus „osztályszempontból zárt”, „gondolati szempontból nyílt rendszer”-ében új tudományos felfedezésekkel „mélyebbre lehet vinni és meg lehet szilárdítani egy-egy önmagában igaz és helyes tétel helyességét”. A jelenleg folyó eszmecsereék veszélyét tehát, fentiekből kiindulva, az új kutatási területek és nézetek megjelenésében, a különböző nézetek társadalmi megalapozottságáról folyó vitákban keresi.

Úgy tűnik, a szerzőt az az aggodalma, hogy az új keresése észrevétlenül vagy kritika nélkül a marxizmus revíziójához vezet el, mindenekfölött az alaptételek védelmére készíti. Vajon mi más oka lenne ama kérdésállításnak, amely 1958 után — tehát a politikai konszolidáció eredményeként és az MSzMP kulturpolitikai tézisei megfogalmazásának idején — az általánosságokat marxizmusnak hirdető nyilatkozatok kritikájával, és az új jelenségek megfogalmazásának igényével fellépő kísérleteket „dezideologizálásnak” minősíti-e? Az irányzatok különválását a társadalmi struktúra differenciálódásával magyarázó gondolatokat pedig ellenséges osztályálláspontot magában rejtő ideológiai eltérésnek tekinti? Ha e gondolatmenethez hűek maradunk, „ideológia” rangjára ezek szerint csak az alaptételek ismétlését emelhetjük, a kutatható problémák körét viszont a részkérdésekre kell korlátoznunk.

A résztvevők nevében a vitát lezáró *Berend T. Iván* elégtétellel állapíthatta meg, hogy rövid néhány év alatt kialakult a népi demokratikus korszak problémáival foglalkozó kutatóknak az a köre, amely áttekinti a korszak történelmi-politikai és társadalmi vonatkozásait. Az MSzMP által teremtett kedvező légkör lehetővé teszi, hogy kutatási elemző tevékenységünket az 1948 utáni időkre is kiterjesszük. Ezt a ma is ható társadalmi-gazdasági folyamatok jobb megértése egyenesen meg is kívánja. Ha a történettudomány megbízhatóságához elengedhetetlenül szükséges egzakt módszert következetesen alkalmazzuk — és ez alól a népi demokratikus korszak történetírása sem kivétel —, eljuthatunk a kor marxista szintézisének megalkotásához. A továbbiakban is arra van szükség, hogy óvakodjunk a helyenként a pártosság nevében fellépő, valójában felületességet jelentő apologetika veszélyétől.

Nem csak tudományos, hanem kifejezetten politikai szükséglet, hogy a történetírók a tudományos kutatás önállóságát megtartva s továbbfejlesztve, a fejlődési folyamatok pontos elemzésével segítséget nyújtsanak a pártnak jövőnk megtervezéséhez és a politikai feladatok megoldásához.

Ságvári Ágnes